

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

STUDIE A KRÁTKÉ CLÁNKY

PŘEHLED VÝZKUMŮ 46

ISSN 1211-7250

ISBN 80-86023-71-0

130115280

PŘEDNÍ ZPRAVY O BRNĚ
NA STARÉM MĚSTĚ V LIDOVÝCH A MĚSTSKÝCH PAMÁTKÁCH
K ASPEKTŮM VÝVOJE MĚSTA BRNĚ

PŘEDNÍ ZPRAVY
VÝZKUMŮ

BRNO
1998

93 95458

BRNO 2005

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis, vydává Archeologický ústav Akademie věd České republiky Brno.
Peer-reviewed journal published by the Institute of Archaeology, Brno.

Předseda redakční rady
Head of editorial board

Pavel Kouřil

Redakční rada
Editorial board

Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski,
Alexander Ruttikay, Jiří A. Svoboda, Ladislav Veliačik

Odpovědný redaktor
Editor in chief

Jaroslav Tejral

Výkonná redakce
Assistant Editors

Dana Gregorová, Balázs Komoróczy, Rudolf Procházka,
Lubomír Šebela, Petr Škrdla

Adresa redakce
Address

Archeologický ústav AV ČR
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: pv@iabrno.cz
<http://www.iabrno.cz/3cacz.htm>

Vychází jednou ročně/Published yearly

ISSN 1211-7250

ISBN 80-86023-71-0

Copyright © 2005 by the Archeologický ústav AV ČR Brno, and by the authors.

Tisk/Print Gloria Rosice

Pokyny pro autory na internetové stránce <http://www.iabrno.cz/3ca1cz.htm>
Instructions to authors on internet pages

keramiky, rozhodující pro přesnější časové vymezení je právě vzájemný poměr domácí (skupina tříd A) a pokročilejší složky (skupina tříd B; Loskotová – Procházka 1996). Velmi malý podíl vyspělé keramiky skupiny tříd B byl v Brně konstatován již v některých souborech horizontu I.2, tedy v 1. čtvrtině 13. století (Procházka 1991, 236, 240), s jejím výraznějším zastoupením se však počítá až v horizontu II., snad již od přelomu 1. a 2. čtvrtiny 13. století. Množství této pokročilejší facie postupně narůstá a plný nástup horizontu III., kdy šedá až šedočerná hrnčína tříd B zcela dominuje, je hledán někdy v poslední čtvrtině 13. století (Procházka 2000, 126–127). Objekty z Brusné tak lze rámcově zařadit do 2. až 3. čtvrtiny 13. století, spíše však do mladší poloviny tohoto rozmezí, neboť na jižní Moravě je předpokládáno zpoždování výskytu pokročilejší keramiky ve směru od jihu na sever (Procházka 1991, 239–240; 2000, 127). Uvedená datace koresponduje s pravděpodobnými počátky kolonizace oblasti, kladenými do doby po polovině 13. století, kdy prostor v povodí Besénku získali páni erbu křídla – Tasovci. Jejich panství se střediskem v Lomnici se stalo kolébkou nejvýznamnější větve tohoto rodu (Kuča 1998, 625; Samek 1999, 403).

Nelze vyloučit, že zkoumané objekty reprezentují o zaniklou část dnešní vesnice Brusná. Ves je v písemných pramenech poprvé zmiňována až roku 1390 (Hurt 1966–1967, 19), ale založena mohla být mnohem časněji. V úvahu připadá i existence dosud neznámé zaniklé středověké osady (srov. Nekuda 1961), pro což by vedle polohy na hraně potoční nívy svědčil hlavně název polní tratě „Lhotky“. Hromadný vznik Lhot, jejichž jméno odráží dočasné osvození od poddanských dávek, nastává ve 13. a 14. století v souvislosti s osídlováním méně úrodných, klimaticky drsnějších, a proto do té doby zalesněných oblastí Čech a Moravy. Vzhledem k tomu, že většina Lhot byla svou rozlohou i počtem obyvatel poměrně malá, řada jich brzo zanikla (Lutterer – Šrámek 2004, 153–154).

Michal Přichystal, ÚAPP Brno

Literatura

- Hurt, R. 1966–1967: Lomnicko za feudalismu. Lomnice u Tišnova.
- Kuča, K. 1998: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. díl: Kolín – Miro. Praha.
- Loskotová, I. – Procházka, R. 1996: Keramik von Brno (Brünn) des 12./13. Jahrhunderts, *Pravěk* NR 6, 199–228.
- Lutterer, I. – Šrámek, R. 2004: Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Havlíčkův Brod.
- Nekuda, V. 1961: Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu. Brno.
- Procházka, R. 1984: Pozdně hradistiňská keramika v některých moravských regionech, *AR XXXVI*, 430–442.
- Procházka, R. 1991: Brünnener Keramik des 13. und der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts und die Frage ihrer auswärtigen Beziehungen, *XX. mikulovské sympozium 1990*, 233–246.
- Procházka, R. 2000: Zrod středověkého města na příkladu Brna. (K otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech), *Mediaevalia archaeologica* 2, 7–158.

Samek, B. 1999: Umělecké památky Moravy a Slezska. 2. svazek (J–N). Praha.

Unger, J. 1984: Základní horizonty keramiky 12.–15. stol. na soutoku Jihlavy a Svratky, okr. Břeclav, *AR XXXVI*, 288–296.

Resumé

Lomnice (Kat. Brusná, Bez. Blansko). „Lhotky“. Mittelalter. Siedlung. Rettungsgrabung.

LOMNICE (okr. Blansko)

Ulice Dlouhá, Palackého náměstí. Středověk, novověk. Město, intravilán obce. Záchranný výzkum.

V souvislosti s přeložkou kabelu nízkého napětí proběhl ve dnech 8. 7.–12. 8. 2004 archeologický dohled a dokumentace situací narušených výkopovými pracemi.

Lomnice leží v jižní části Hornosvratecké vrchoviny, v údolí potoka Besénku. Okolí Lomnice náleží k oblasti kolonizované od 13. století tišnovským klášterem. V písemných pramenech se objevuje roku 1285, kdy zde již existoval hrad Tasovců. Základní dispozice a půdorysná osnova Lomnice je středověká, ovlivnila ji však zásadně sereniovská přestavba po třicetileté válce. Velice významné je pak osídlení židovské komunity od závěru 17. století, díky němuž vznikl zajímavý samostatný urbanistický celek židovské čtvrti.

Geologické podloží je tvořeno navětralým skalním podloží přeměněným v hrubé hnědé až žluté okrové písky.

Samotný výkop pro kabel i přes svou nevelkou hloubku (okolo 0,80 m) přinesl několik zajímavých zjištění o vývoji městečka. Především v jihozápadní části náměstí byly odkryty relikty dvou objektů, které lze předběžně označit jako zahloubené části dřevohlinitých staveb (suterény). Rekonstruovatelný rozměr jednoho z nich lze určit jako více než 3,60 x 2,20 m. Podlahy nebylo v hloubce výkopu 0,80–0,90 m ani u jednoho objektu dosaženo. Stěny se jeví jako přímé a svislé.

Ve východní části náměstí (při objektu bývalého pivovaru) byl zachycen relikv vápenické pece a blíže neurčený objekt, z jehož zásypu pochází zlomek gotického římsového kachle s cimbuřím. Dále byl v prostoru náměstí dokumentován relikv valeně klenutého kamenného sklepa a pozůstatky blíže nedatovaných komunikačních úrovní.

Výzkum je v současné době ve fázi zpracování.

Petr Holub, Archaiia Brno, o.p.s.

Résumé

Lomnice (Bez. Blansko). Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

MIKULOV (okr. Břeclav)

Brněnská ulice, parc. č. 2201–2208. Středověk, novověk. Záchranný výzkum.

V červnu 2004 byl zahájen záchranný archeologický výzkum v Mikulově na Brněnské ulici, který byl vyvolán stavbou nových bytů. Více než tři měsíce trvajícím průzkum přinesl nečekaně bohaté nálezy dokumentující život v této části města a významným způsobem tak může obohatit naše dosavadní

poznání nejen o urbanistickém vývoji města, ale i o životním stylu a řemeslech především v 16. a počátku 17. století.

Na této lokalitě se nacházela převážně přízemní řadová zástavba až do počátku osmdesátých let. Tehdy došlo k jejímu zboření a uvolněné místo pak sloužilo jako parkoviště. Jedním z cílů výzkumu bylo tedy pokusit se datovat počátky a další vývoj městské zástavby v této části a charakterizovat případné osídlení, které vybudování architektury mohlo předcházet. Na mapě Mikulova od Christopa Ferdinanda Mosera, která byla vyhotovena na základě měření prováděných v letech 1710–1720, jsou již schematicky zachyceny půdorysy domů přibližně v rozsahu, v jakém se zachovaly až do 20. století (obr. 13). Musely být tedy postaveny již předtím.

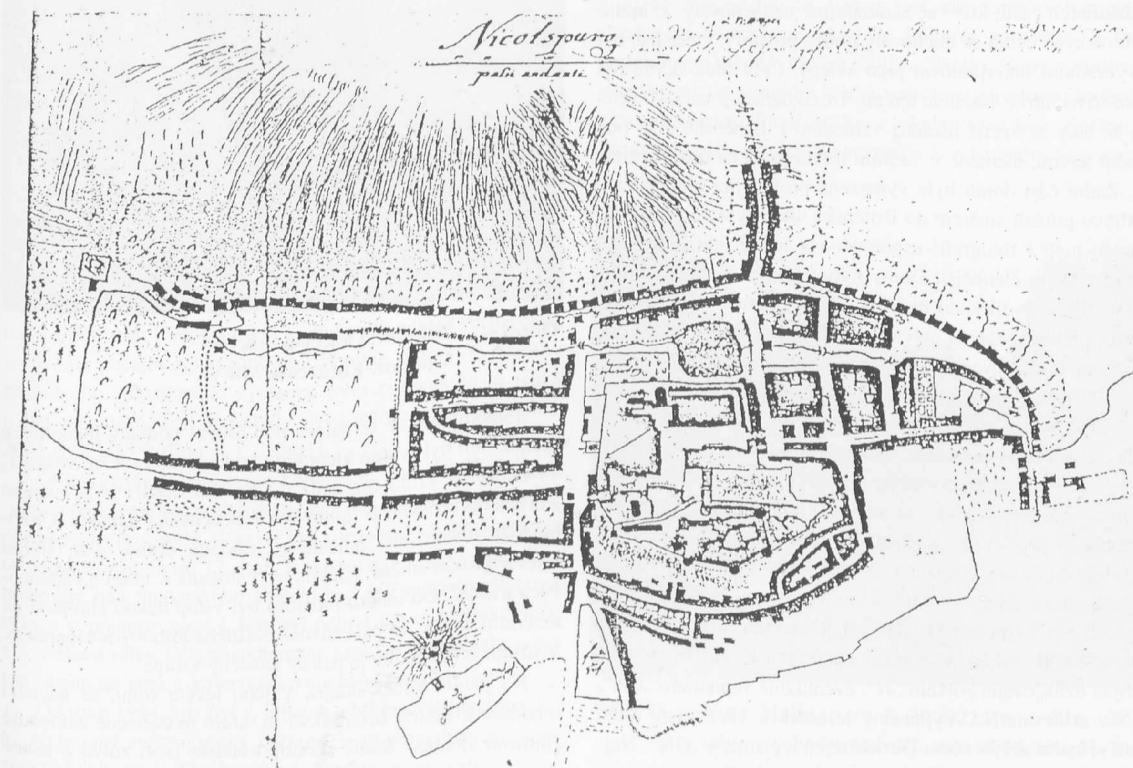
Na základě historických zpráv bylo známo, že zde domy vlastnili křesťané. Ale již roku 1791, kdy bylo provedeno jejich číslování, patřily výhradně Židům a byly tedy součástí židovského ghetta. Kdy přesně a jakým způsobem došlo k této změně, není jasné. Již někdy od poloviny 18. století zde také stála jedna ze synagog, tzv. ševcovská. Druhým z cílů archeologického výzkumu bylo proto zachránit a zdokumentovat památky, které lze spojit s židovským osídlením.

Výzkum se rozkládal na ploše o rozměrech cca 13 × 72 m, která zahrnovala parcely č. 2201–2208. Vzhledem k tomu, že při asanaci na počátku osmdesátých let byly domy rozbořeny a suť ponechána na místě a pouze rozhrnuta, bylo nutné použít mechanizaci (UDS) pro skrytí této povrchové vrstvy. Poté se ukázalo, že tato destrukce je mocná pouze 0,3 až 0,5 m. Pod ní se již nacházely koruny zdíva zbořených domů. Klenby sklepů byly až na jeden případ prolomeny a v nich se nacházela suť.

Ta byla vyklizena rovněž pomocí mechanizace. Objekty a kulturní vrstvy byly odebrány ručně po mechanických vrstvách. Plocha byla rozdělena do čtyř sektorů A–D. Jednotlivé situace pak byly dokumentovány fotograficky a kresebně v měřítku 1 : 20 a 1 : 50 a poté zaměřeny.

Počátky osídlení lokality lze datovat do 15. stol. Oporou pro toto datování jsou nálezy keramiky, které tvoří sice nepříliš četný a reprezentativní soubor, nicméně dostatečně charakterizující toto období. Pochází z černé homogenní vrstvy, která byla více či méně sledovatelná po celé ploše výzkumu. Byla uložena přímo na geologickém podloží, které zde tvořil žlutý jíla s prostupujícími žilami lupku. Na dvou místech bylo možné stratigraficky zachytit průběh celého středověkého osídlení. Neporušené souvrství o mocnosti 1,6 m bylo složeno z jednotlivých tenkých kompaktních vrstviček dokládajících intenzivní sídelní aktivity v tomto místě. Obsahovaly ojedinělé zlomky keramiky a zvířecí kosti. Tyto hnědočerné až černé humusovité vrstvy byly přerušeny několika heterogenními sypkými vrstvami s výrazným podílem uhlíků a mazanice, což by svědčilo o požárech v tomto místě a o dočasném zániku osídlení. Bylo ovšem vždy obnoveno, jak dokládají další sídlištní vrstvy uložené nad nimi. Středověké objekty nebyly zachyceny. Výjimku představovala trámová konstrukce v sektoru C zapuštěná do podloží. Byla tvořena kulatými trámy umístěnými paralelně vedle sebe ve vzdálenosti přibližně 20 cm. Mezi nálezy, které obsahovaly tyto vrstvy, patří také kousky kůží a četné zlomky dřev, včetně opracovaných.

Nad tímto mocným souvrstvím se nacházela heterogenní uloženina, která se svým charakterem výrazně odlišovala od

Obr. 13. Mikulov. Mapa Ch. F. Mosera 1710–1720 (originál ve Würtembergische Staatsbibliothek Stuttgart). Mikulov. Der Stadtplan von Ch. F. Moser 1710–1720 (Original in der Würtembergischen Staatsbibliothek Stuttgart).

předchozích. Obsahovala velké množství materiálu, zejména keramiky a dalších, které přesvědčivě patří do 2. pol. 16. stol. a 1. čtvrtiny 17. století. To potvrzují i mincovní nálezy. Souvrství lze interpretovat jako městskou skládku, která se zde ve své době nacházela. Byla zachycena prakticky na celé ploše, s tím, že její celková velikost nemohla být zjištěna vzhledem k rozsahu výzkumu, který přesahovala. Tato pozdně renesanční městská skládka byla narušena základy architektury, která zde byla vystavěna. Všechny stavby tyto vrstvy porušovaly a jsou tedy mladší. Poznatky relativní stratigrafie se však nepodařilo doplnit prostředky absolutního datování, aby bylo možné blíže určit dobu vzniku zástavby. Je velmi pravděpodobné, že šlo nejdříve až o 2. pol. 17. století, kdy došlo ke konsolidaci města po událostech třicetileté války, která město těžce poznamenala. S obnovou města souvisí také výraznější stavební aktivita. O tom, že místo nebylo dále využíváno jako skládka, svědčí absence nálezů ze 2. pol. 17. století i mladších. Lze tedy v tomto období předpokládat existující zástavbu, poněvadž odpad byl vyvážen na jiné místo a nekumuloval se v bezprostřední blízkosti domů. Ty zde pak kontinuálně stály až do počátku 80. let 20. století.

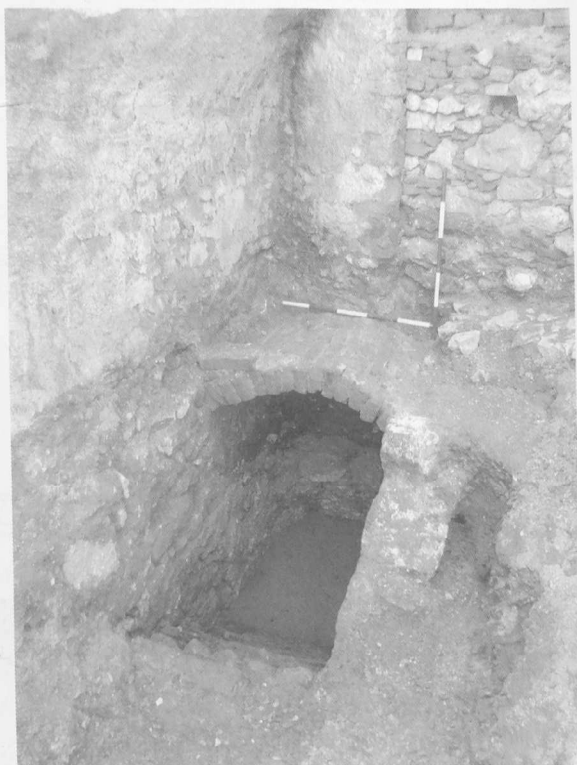
Odkrytou architekturu tvořilo obvodové základové zdivo založené do různé hloubky, což je důsledkem různých stavebních fází a přestaveb. Kvůli mělkému založení některých částí, a to pouze cca 0,5 m pod úroveň terénu před zahájením výkopových prací, byla část základů zničena zcela, část se zachovala pouze torzovitě. S největší pravděpodobností podlehl zkáze při destrukci v osmdesátých letech. To značně ztížilo interpretaci těchto zbytků a jejich přiřazení k jednotlivým parcelám a domům. Jsou totiž známy pouze plány a nákresy jejich nadzemních částí, které se samozřejmě nedochovaly. Z architektonických celků se dochovaly pouze prostory, které lze, byť s výhradami, interpretovat jako sklepy. Celý blok domů byl založen na mírně svažitém terénu. To, co označujeme jako sklepy, se tedy skutečně nachází vzhledem k Brněnské ulici pod úrovní terénu, nicméně v zadním traktu je již na úrovni přízemí. Zadní část domů byla omezena probíhající komunikací. Zatímco průčelí směrem do Brněnské ulice byla podle dochovaných map i fotografií uspořádána v jedné linii, byl zadní trakt mnohem členitější. Domy byly nesterénně dlouhé, některé měly vnitřní dvorky, do nichž se vjíždělo branou. Tato zadní část utrpěla při asanaci nejvíce. Vzhledem k tomu, že nebude zasažena připravovanou stavbou nových bytových jednotek, nedošlo ani k jejímu archeologickému průzkumu.

Zdivo bylo z cihel, kamene nebo z kombinace obou materiálů. Jako kámen byl použit výhradně místní vápenec. Klenby byly tvořeny cihlami a kvádry z měkkého pórovitého vápence. Podle dochovaných kolků se zdá, že cihly pocházejí z místní mikulovské produkce. Existovaly zde dvě cihelny. Starší – ditrichštejnská je sice doložena již v 16. století, ale kolkování je zřejmě záležitostí až 19. století, a tak nejsme v případě cihel bez kolků schopni je blíže datovat. Také metrologická měření nebyla dosud systematicky provedena. Ditrichštejnská produkce byla označována kolkem „N“, eventuálně variantami „CN“, „KN“, „HN“, „SN“. Výjimečný je kolek s vinařskými noži, které se nacházely v erbu Ditrichštejnů a písmeny „GN“. Nejstarší cihelna mimo velkostatek vznikla v Mikulově v roce 1879. Jejím majitelem byl Franz Lensk. Proto velká část kolků nese monogram „FL“. Tomuto majiteli patřila až do roku 1892, kdy ji převzal Gustav Pisk. Její produkce trvala až do roku

1945. Kolky po roce 1892 nesou monogram „PT“. Právě kolkované cihly mohou přispět k přesnějšímu datování některých stavebních úprav. Zvláště hromadné využití cihel s jednou variantou kolků je vhodné pro datování, neboť vylučuje sekundární využití cihel. Ovšem i výskyt ojedinělých kolkovaných cihel může pomoci při určení vzniku nebo přestavby domu alespoň jako terminus post quem.

Jako pojiva bylo využito různorodého materiálu, některé úseky zdiva byly kladeny i na sucho. Použit byl jíl a různé kvalitní vápenité malty s větší či menší příměsí písku. Pro nejmladší stavební úpravy bylo užito i cementových malt.

Architektonickým objevem největšího významu, který byl odkryt v průběhu výzkumu, je bezesporu mikve (obr. 14).

**Obr. 14. Mikulov. Odkrytá mikve.
Mikulov. Entdeckte Mikve.**

Samotná mikve se nalézá pod úrovní podlahy jednoho ze sklepů. Ten byl tvořen klenutou chodbou (šířka 3 m, výška 1,95 m, délka 11,55 m), jejíž dochovaná dlažba byla tvořena z hrubě opracovaného lomového vápencového kamene. Chodba byla orientována odlišně od základů domů, a to šikmo v severojižním směru. Klenba byla složena z cihel a vápencových kvádrů. Do tohoto prostoru byl vstup úzkou chodbou na severním konci. Ta byla rovněž dlážděna lomovým vápencem. V jižním čele chodby je patrný zazděný vstup.

Na jižním konci sklepa, v jeho levém rohu, se nachází schodiště k nádrži široké 0,95 m, které je částečně zaklenuté cihlovou klenbou. Stěny chodby i nádrže tvoří zdivo z hrubě opracovaných kamenů místního bílého vápence. Spodní část schodiště tvoří čtyři dřevěné stupně, částečně zapuštěné do obvodového zdiva. Horní část schodiště tvořeného cihlami, jakož i boční opěrná zeď byly zničeny při odkrývání. Samotná

nádrž má obdélný tvar (šířka 0,95 m, délka cca 0,75 m, hloubka od posledního schodu 0,60 m) se zaoblenými rohy. Výška ode dna ke klenbě činí 2,4 m. Poměrně silný pramen zaplňuje nádrž ještě dnes do výšky 1,3 m.

Co se týče datování, není pro něj příliš mnoho opor. S největší pravděpodobností ovšem stála již nejpозději na konci 18. stol. Odpovídá tomu konstrukce klenby. Druhým důkazem je mince z roku 1800 nalezená při rozebírání podlahy, kde ležela ve škvíře mezi kameny.

Petr Kubín, RM Mikulov

Resumé

Mikulov (Bez. Břeclav), Brněnská Strasse, Parzelle Nr. 2201–2208. Mittelalter, Neuzeit. Rettungsgrabung.

MODŘICE (okr. Brno-venkov)

Intravilán – Havlíčkova ulice, parc.č. 74, č. p. 187.

V souvislosti se stavbou rodinného domku v jihozápadní části historického jádra někdejšího městečka byly dokumentovány výkopy pro základy. V přední části parcely byly zjištěny planýrky s mezivrstvami požárového rázu. Nepočtené nálezy lze klát do pozdního středověku a novověku.

Rudolf Procházka, Archaia Brno, a.p.s.

Resumé

Modřice (Bez. Brno-venkov), Innenbereich der Stad, Havlíčkova Str., Parz. Nr. 74, Kon. N. 187. Spätmittelalter-Neuzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

MOKRÁ-HORÁKOV (k. ú. Mokrá, okr. Brno-venkov)

Mokrá-lom VIII. Novověk. Vápenické pece. Záchranný výzkum.

Na přelomu roku 2003 a 2004 byly provedeny na SSV okraji západního lomu Mokrá (U obrázku, Nad studénčným; ZM ČR 1:10 000, list 24-41-17, 165 mm od Z s. č. a 55 mm od J s. č.) skryvky pro předpokládanou těžbu. Během snímání nadložních vrstev vápenců byl v půdoryse odkryt větší objekt se dvěma pecemi s nápadně propálenými okraji. V průběhu následného záchranného výzkumu bylo zjištěno, že se jedná o dvě vápenické pece, které byly již částečně zkoumány v roce 2001 (NZ ÚAPP Brno, č. j. 319/01).

Objekty byly prozkoumány kompletně. Na základě stratigrafických pozorování se podařilo vyčlenit dva horizonty, ve kterých obě vápenky pracovaly. V první fázi zde pracovala pec II, kterou se podařilo zařadit do 17. stol. V následném období (18. stol.) pracovala nad Studénčným žlebem pec I. Zajímavý nález byl učiněn v předpeči pece I, kde byl odkryt 2,6 m hluboký okop z 2. světové války. Obě prozkoumané pece lze označit jako polní typ vápenické pece s kamennou a hliněnou plentou.

Od roku 1994, kdy byl v lomech u Mokré zahájen soustavný záchranný archeologický výzkum, bylo prozkoumáno sedm vápenických pecí. Prozkoumané objekty reprezentují vývoj místního vápenictví v obdobích 13., 16., 17. a 19. stol.

Petr Kos, ÚAPP Brno

Resumé

Mokrá-Horákov (Kataster Mokrá, Bez. Brno-venkov). Neuzeit. Kalkofen. Rettungsgrabung.

NEZAMYSLICE (okr. Prostějov)

„Intravilán obce, parc. č. 2344/3“. Raný středověk – střední doba hradištní. Sídliště. Záchranný výzkum.

Většina prozkoumaných objektů na ploše určené k výstavbě haly firmy PB Plast (viz kap. Eneolit) souvisí s osídlením místa ve středohradištním období. Dějiny středověkých Nezamyslic se tak posouvají hluboko před první písemnou zprávu, kterou je obec připomínána až k roku 1276. ZM ČR 1:10 000, list 24-42-08, 320 mm od Z s. č. a 293 mm od J s. č.

Miroslav Šmíd, ÚAPP Brno

Resumé

Nezamyslice (Bez. Prostějov). Innenbereich der Gemeinde. Mittlere Burgwallzeit. Siedlung. Rettungsgrabung.

NOVÝ MALÍN (okr. Šumperk)

Č. p. 134, parc. č. 20, 21. Středověk (?). Opevnění. Záchranný výzkum.

Na základě písemného oznámení výkopových prací pro přípojku na obecní kanalizaci na parc. č. 20 a 21, k. ú. Nový Malín měl být v říjnu 2004 proveden záchranný archeologický výzkum (ZM ČR 1:10000, list 14-42-16, 256 mm od Z s. č. a 341 mm od J s. č.). Výkop měl vést napříč valem patrně středověké fortifikace, který je kulturní památkou a který popsal naposledy M. Plaček (2003a, 2003b). Nelze vyloučit ani pravěký původ zemního tělesa, neboť nebylo dosud archeologicky zkoumáno. Po příjezdu na lokalitu však bylo zjištěno, že kromě přípojky pro kanalizaci došlo k odstranění části vrcho-

Obr. 15. Nový Malín, parc. č. 20 a 21, pohled na val od severovýchodu, stav 22. září 2004, foto H. Dehnerová.

Nový Malín, Parz. N. 20, 21, Ansicht des Walles vom Nordwesten, Stand 22.9. 2004, Aufnahme von H. Dehnerová.